

Hanedar, Avni Önder; Aslan, Deniz

Working Paper

Bariş' ın iktisadi etkisi: Birinci Dünya Savaşı' nın son günlerinde Osmanlı İmparatorluğu'nda iktisadi yaşam

Discussion Paper, No. 2017/3

Provided in Cooperation with:

Turkish Economic Association, Ankara

Suggested Citation: Hanedar, Avni Önder; Aslan, Deniz (2017) : Bariş' ın iktisadi etkisi: Birinci Dünya Savaşı' nın son günlerinde Osmanlı İmparatorluğu'nda iktisadi yaşam, Discussion Paper, No. 2017/3, Turkish Economic Association, Ankara

This Version is available at:

<http://hdl.handle.net/10419/180947>

Standard-Nutzungsbedingungen:

Die Dokumente auf EconStor dürfen zu eigenen wissenschaftlichen Zwecken und zum Privatgebrauch gespeichert und kopiert werden.

Sie dürfen die Dokumente nicht für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, öffentlich zugänglich machen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Sofern die Verfasser die Dokumente unter Open-Content-Lizenzen (insbesondere CC-Lizenzen) zur Verfügung gestellt haben sollten, gelten abweichend von diesen Nutzungsbedingungen die in der dort genannten Lizenz gewährten Nutzungsrechte.

Terms of use:

Documents in EconStor may be saved and copied for your personal and scholarly purposes.

You are not to copy documents for public or commercial purposes, to exhibit the documents publicly, to make them publicly available on the internet, or to distribute or otherwise use the documents in public.

If the documents have been made available under an Open Content Licence (especially Creative Commons Licences), you may exercise further usage rights as specified in the indicated licence.

TURKISH ECONOMIC ASSOCIATION
DISCUSSION PAPER 2017/3
<http://www.tek.org.tr>

Bariş'ın iktisadi etkisi: Birinci Dünya Savaş'ının son günlerinde Osmanlı İmparatorluğu'nda iktisadi yaşam

Avni nder Hanedar & Deniz Aslan
May 5, 2017

Barış'ın iktisadi etkisi: Birinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde Osmanlı İmparatorluğu'nda iktisadi yaşam

Avni Önder **Hanedar***
Dokuz Eylül Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi
Deniz Aslan
Dokuz Eylül Üniversitesi

Özet

1914 ve 1918 yılları arasında, Osmanlı İmparatorluğu iktisadi anlamda yıkım yaratan Birinci Dünya Savaşı'na dahil olmuştu. Savaşın sonunda ülke işgal edilmiş ve işgal kuvvetleri ile çatışmalar ortaya çıkmıştı. Tarihsel çalışmalarda, Osmanlı İmparatorluğu'nun Bulgaristan'ın Eylül 1918 tarihinde yaptığı ateşkes teklifi ve iktisadi yaşamında yarattığı baskı ile savaştan çekilme noktasına geldiği iddia edilmekteydi. Yazı, çatışmaların sonlanmakta olduğu süreçteki barış çabalarının Osmanlı İmparatorluğu'nda ortaya çıkartmış olduğu iktisadi etkileri Tasvir-i Efkar ve Vakit gibi Osmanlı gazetelerindeki yazılar, İstanbul Borsası'na ait döviz kuru ve mal fiyatı verileri ile incelemiştir. Sonuçlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekim 1918 tarihi itibariyle savaştan çıkışına kadar olan dönem içerisinde iktisadi olarak iyileşmeler ile karşı karşıya kaldığını ifade etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Birinci Dünya Savaşı; Selanik Mütarekesi; İstanbul Borsası; döviz kurları; mal fiyatları; ekonomik iyileşme

JEL Sınıflandırması: G1; N25; N45

The economic impact of peace: The Ottoman economy as the end of the World War I was approaching

Abstract

Between 1914 and 1918, the Ottoman Empire was involved in the World War I, leading to disruptions in economic life. The end of the war created the occupation of the Ottoman Empire by the Allies and struggle against the Allies' occupation. The historical literature argued that when Bulgaria asked for an armistice in September 1918, it was realized that the end of the war was approaching, as the Ottoman economy went into recession. Based on articles in the Ottoman newspapers, i.e., Tasvir-i Efkar and Vakit, in addition to data of foreign exchange rates and prices in the İstanbul Bourse, this paper examines how the Ottoman economy was affected by the end of the World War I. The findings imply the presence of the higher economic recovery by October 1918 when the Ottoman Empire asked for armistices.

Keywords: The World War I; the armistice of Salonica; İstanbul Stock Exchange; foreign exchange rates; prices; economic recovery

JEL Classification: G1; N25; N45

* Dokuz Eylül Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Kaynaklar Yerleşkesi 35160 Buca İzmir-Türkiye e-posta: onderhanedar@gmail.com telefon: +905393453073.

Giriş

20. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu dahil birçok ülkeyi etkisi altına alan ve müthiş yıkıcı sonuçları olan Birinci Dünya Savaşı'na sahne olmuştu. Kasım 1918 itibariyle biten çatışmalar, beklenildiğinden daha uzun süre sürmüş ve Osmanlı İmparatorluğu ile müttefikleri yenik düşmüşlerdi. Eylül 1918 tarihine gelindiğinde, Osmanlı gazetelerinde çatışmaların ne zaman biteceğine dair çeşitli yorumları görmek mümkündür. 10 Eylül 1918 tarihinden itibaren çatışmaların biteceğine ilişkin haberler Osmanlı gazetelerinde sıklıkla görülmeye başlamıştı.¹ Avusturya Macaristan ve Bulgaristan'ın ateşkes teklifleri ve buna ilişkin tartışmalar kamuoyu ile paylaşılmaktaydı.²

Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda savaşın artık son bulacağına dair bir beklentinin ortaya çıktığını söylemek imkan dahilindedir. 8 Ekim 1918 tarihli *Vakit* gazetesi, 29 Eylül'de Selanik Mütarekesi ile fiili hale gelen Bulgaristan ateşkes talebinin savaşın süresi konusunda kilit bir öneme sahip olduğunu ifade etmektedir. Zira Bulgaristan savaştan çekilmeden önce Osmanlı İmparatorluğu'nda savaşın daha uzun zaman süreceğinin düşünüldüğü ileri sürülmektedir.³ Tarihsel çalışmalar Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi sonucunda Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtiyaç duyduğu askeri ve hayati malların Almanya'dan ithalinin zorlaştığı ve savaşın sürdürülmesinin güçleşmiş olduğunu iddia etmektedir.⁴ Bunu destekleyecek şekilde savaşın sonuna gelinirken, 6 Ekim 1918 tarihli *Vakit* gazetesinde yer alan bir makale, piyasada Bulgaristan'ın imzaladığı ateşkes anlaşmasından sonra Osmanlı İmparatorluğu açısından da savaşın biteceği ve ateşkes teklif edileceğine dair haberlerin yayılmakta olduğunu ileri sürmektedir.⁵

Birinci Dünya Savaşı, tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı iktisadi yaşamı üzerinde de ciddi tahribatlar yaratmıştır. Savaş başlarken, altın standardı uygulaması terk edildiğinden, para arzı kontrolü sağlıklı bir şekilde yürütülememiş ve ülkede fiyatların istikrarının olmadığı bir yapı hakim olmuştu. Bu bağlamda, Selanik Mütarekesi Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi olarak savaşın yükünü ne vakte kadar kaldırabileceği hususunda önem teşkil etmektedir. Savaş bitişi yaklaşırken, ortaya çıkan iktisadi gerilimler yeterli ve veriye dayalı incelemeden yoksun bir alanı oluşturmaktadır.⁶

Bu yazı, savaşın sonlanmakta olduğu süreçteki ateşkes antlaşmalarının iktisadi yansımalarını incelemektedir. Bu açıdan, öncelikle ilgili döneme ait iktisadi yaşama ilişkin değerlendirmelere bolca yer ayıran *Tasvir-i Efkar* ve *Vakit* gibi gazetelerde yayımlanan makalelerden yararlanılmaktadır. Tamamlayıcı olarak, 30 Mayıs 1918 ve 4 Ocak 1919 yıllarında İstanbul Borsası'na ilişkin döviz kuru ve mal fiyatları üzerine yapılan

değerlendirme ile çalışma amacına ulaşmaktadır. Bu yazıda, *Tasvir-i Efkar*, *Takvim-i Vekayi* ve *Vakit* gazetelerinden elde edilen veriler kullanılmaktadır.

Yazının ulaştığı sonuçlar, tarihsel çalışmaların aksine Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi ile Osmanlı İmparatorluğu'nda ciddi bir olumsuz iktisadi durumun ve baskının var olmadığını işaret etmektedir. İlave olarak, Bulgaristan'ın savaşı resmi olarak bıraktığı 29 Eylül 1918 tarihine doğru Osmanlı İmparatorluğu'nda iktisadi olarak iyileşmelerin olduğu görülmektedir. Bu bulgu, çatışmaların resmi bitişi öncesinde Osmanlı iktisadi yaşamı üzerindeki savaşın yükünün kalkmakta olduğunun beklenildiği şekilde değerlendirilebilir.

Birinci Dünya Savaşı Sonlanırken Gazete Yazılarında İktisadi Yaşam

Savaşın bitişine yakın ve Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi öncesinde, Osmanlı gazeteleri iktisadi buhranın derinliği konusunda önemli değerlendirmeler sunmaktadır. Örneğin, 18 ve 23 Haziran 1918 tarihli *Tasvir-i Efkar* gazetesinde yer alan yazılarda, piyasada müşteri bulmanın güçlüğü, satışların gerçekleşemediği, un ve ekmek fiyatlarının düşük düzeyde bulunduğu ve ekmek boyutundaki küçülmelerden yakınılmaktaydı.⁷ Temmuz ayına gelindiğinde, *Tasvir-i Efkar* gazetesi, bayramın gelmesine rağmen satıcıların fırsatçılıkları nedeniyle et fiyatlarında müdahale gerektirecek ciddiyette yükselişlerin yaşandığı iddia edilmekteydi.⁸ Benzer şekilde, yumurta ve süt gibi ürünler dışında fiyatlar genel düzeyinin yüksek düzeyde gerçekleştiği ve yeni hasat döneminin bu sorunu aşmanın yolu olduğu ifade edilmekteydi.⁹ 31 Ağustos 1918 tarihli *Vakit* gazetesinde başyazar Ahmed Emin, hükümetin mal kıtlığını gidermek için ihracata ilişkin yasaklama kararının etkisiz kaldığını ifade etmektedir. Aynı zamanda, ithalatın kısıtlanamaması sonucunda altın çıkışının arttığı ve Lira'nın değerinde kayıpların ortaya çıktığı, zengin kişilerin lüks malları dışarıdan satın alabildikleri ileri sürülmüştü. Diğer önemli bir yorum ise şeker gibi ürünlerin kara borsaya düşmesi ve fiyatlarda önemli yükselişler görülmesidir.¹⁰

Savaş defterinin Selanik Mütarekesi ile Bulgaristan tarafından kapatılması sonucunda 8 Ekim tarihli *Vakit* gazetesine göre, Osmanlı İmparatorluğu için de savaşın biteceğine dair söylentiler nedeniyle, altın miktarının artacağına beklenildiği ve varlıkların nakit para olarak tutulmak istendiği ifade edilmiştir. Bunun sonu olarak, altın fiyatlarının düştüğü ve nakit paranın değerinin gittikçe arttığı iddia edilmektedir.¹¹ Benzer şekilde, 13 Ekim 1918 tarihli *Vakit* gazetesi, barışın geleceğine ve iktisadi yaşamın düzeleceğine dair beklentiler nedeniyle tarafsız ülkelerin ve Almanya'nın paralarının yabancı piyasalarda değer kazandığını ifade etmiştir.¹² 17 Ekim 1918 tarihli *Vakit* gazetesi ise bu olumlu gelişmelerin paralelinde, barışın gelişi ile dış ticarete getirilen kısıtlamaların kalkması sonucunda mal stoklarının zarardan

kaçınmak için satışı çıkarıldığı ve fiyatların önemli ölçüde düştüğünü iddia etmektedir.¹³ Bu olumlu beklentilere rağmen, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaştan çıkışının hemen öncesinde 27 Ekim 1918 *Tasvir-i Efkar* gazetesi vapurların çalışmasına yetecek kadar bile kömürün alınan tedbirlere rağmen, kötü yönetim ve suiistimaller sonucunda temin edilemediğini ifade etmektedir.¹⁴ Bu değerlendirmeler ile Bulgaristan'ın çatışmalardan çekilişi sonrası iktisadi hayatta genel anlamda iyileşmeler yaşandığı ancak enerji sorunlarının giderilemediği söylenebilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Mondros Mütarekesi ile savaşmayı bırakması sonrası, *Vakit* gazetesinin başyazarı Ahmed Emin 2 Kasım 1918 tarihinde barışın sağlayacağı iktisadi iyileşme beklentisinin yerine insanların ülkenin geleceği konusundaki endişelerinin geçtiğini ifade etmiştir. Bu nedenle, savaş dönemini aratacak şekilde sokaklara ıssızlığın egemen olduğu ileri sürülmüştür.¹⁵ Bunu destekleyecek şekilde, piyasada son dönemde yaşanan fiyat düşüşlerinin, mallara olan talebin gittikçe azalması sonucunda daha fazla hissedildiği ifade edilmekteydi.¹⁶ Almanya'nın Rethondes Mütarekesi ve Birinci Dünya Savaşı'nın resmi olarak 11 Kasım 1918 tarihinde bitişi sonrasında, iktisadi buhranın etkisini hissettirdiği söylemek mümkündür. 14 Kasım 1919 tarihli *Vakit* gazetesi savaşın son bulması rağmen olumlu ekonomik beklentilerin gerçekleşmediğini ileri sürmektedir. Mal piyasasında eski canlılıktan eser kalmadığı, depolanan malların satılmaya başlanması sonucunda piyasada kargaşanın hakim olduğu ve herhangi bir fiyat rapor etmenin mümkün olmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca, İtilaf devletleri işgal memurlarının gelişi ile birlikte bir pahalılık beklentisinin olduğu iddia edilmektedir.¹⁷

Bu şekildeki olumsuz ekonomik değerlendirmelerin paralelinde, 16, 23 ve 24 Kasım 1918 tarihli *Tasvir-i Efkar* ve *Vakit* gazetelerinde yer alan makalelerde İstanbul'da belli bir süreden beri kömür bulmakta yaşanan sıkıntılar ve var olan buhranın gittikçe ağır bir hal aldığı iddia edilmekteydi. Buhranın temel nedeni olarak, yurt dışı kömür temininin olmaması, yurt içindeki madenlerde işçilerin işlerini terk etmeleri ve madenlerde çalışacak işçi bulunamaması gösterilmiştir.¹⁸ 23 Kasım 1918 tarihli *Tasvir-i Efkar* gazetesi piyasadaki kömürün iyi olmamasına rağmen, yüksek bir fiyatla satıldığını ifade etmekteydi.¹⁹ Ancak 16 Kasım 1918 tarihli *Tasvir-i Efkar* gazetesi fiyatlar genel düzeyindeki düşük düzeyi işaret etmektedir.²⁰ Bir hafta sonrasında, 23 Kasım 1918'e ait *Vakit* gazetesi, Çanakkale Boğazı'nın açılmasına rağmen gemilerin serbest şekilde hareketinin henüz mümkün olmaması ile mal ithalatının düşük kaldığı ve buğday gibi malların fiyatlarında yüzde 100'e yakın yükselişler yaşandığı söylemektedir.²¹ 21 Kasım 1918 tarihli *Tasvir-i Efkar* gazetesi benzer şekilde vapurların düzgün şekilde işlememesi ve işgal gücü askerleri için piyasadan yapılan alımlar

sonucunda ciddi fiyat artışları olduğunu ve hammadde temini nedeniyle ekmek üretiminin sekteye uğradığını iddia etmektedir.²² Bu değerlendirmeler sonucunda, savaşın bitmesine rağmen ciddi bir iktisadi buhranın olduğu görülebilmektedir.

Savaşın resmi bitişinden bir hayli sonra 1 Aralık 1918 tarihli *Tasvir-i Efkar* fiyat artışlarını tüccarların kara borsa faaliyetlerine bağlamıştır.²³ 5 Aralık 1918 tarihli *Tasvir-i Efkar* gazetesi piyasada bir buhran ve hububat fiyatlarında yükselişler olduğunu, şeker gibi birçok malın fiyatında dalgalanmalar bulunduğunu ve tüccarların karlı bir alan olarak un alım satımı işine girdiğini ifade etmektedir.²⁴ Benzer şekilde, *Vakit* ve *Tasvir-i Efkar* gazeteleri özellikle kömürde yaşanan kıtlık nedeniyle fiyatlarda artışların görüldüğünü ve vapurların bile artık hareket edemez noktaya geldiğini iddia etmektedir.²⁵ 8 Aralık 1918 tarihli *Tasvir-i Efkar* gazetesi altyapısal sorunların çözülemeyişi sonucunda gaz fiyatlarında da daha öncesinde görülmemiş ölçülerde yükselişlerin olduğunu ileri sürmektedir.²⁶ 11 Aralık 1918 tarihli *Tasvir-i Efkar* gazetesi, barış sonrasında ithalat artışı ve mal bolluğu beklentisine rağmen, piyasada fiyat yükselişlerinin devam ettiğini ifade etmektedir. Bu olumlu beklentilerin gerçekleşmemesi, savaş sırasında ticari vapurların çoğunun batması ve telgraf hatlarının zarar görmesi gibi nedenlere bağlanmıştır.²⁷ 14 Aralık 1918 tarihli *Tasvir-i Efkar* un ve gaz yağı gibi mallarda ciddi fiyat yükselişlerini haber vermektedir.²⁸

16 Aralık 1918 tarihli *Tasvir-i Efkar* gazetesi, esnaf ve tüccarın Mondros Mütarekesi sonrasında, mal girişi olacağından korkarak bir süre için fiyatlarda indirim gitmelerine rağmen, fiyatların hızlıca yükseldiği ve önlemlerin yetersiz kaldığını iddia etmektedir. Mütareke dönemi ile bir karşılaştırma yaparak çeşitli ürünlerin fiyatlarındaki artışlar ortaya konulmuştur. Örneğin, fasulye fiyatının 35 kuruştan 60 kuruşa, zeytinyağının 90 kuruştan 135 kuruşa, şeker fiyatının 105 kuruştan 200 kuruşa, sabun fiyatının 70 kuruştan 100 kuruşa ve gaz yağı fiyatının 12 kuruştan 25 kuruşa yükseldiği ifade edilmiştir.²⁹ Aynı şekilde, altın fiyatlarında da ciddi yükselişlerin meydana geldiği ileri sürülmekte ve altın fiyatının 435-430 kuruş civarında olduğu söylenmektedir.³⁰ 21 Aralık 1918 tarihli *Tasvir-i Efkar* dikkate alındığında barış sonucunda ortaya çıkması beklenen mal girişlerine dair olumlu beklentinin gerçekleşmediği ve fiyatların yükseldiği görülmektedir.³¹ Ayrıca, kömür buhranın barıştan çok sonra bile çözülemediği ve yurt içi madenlerden bile faydalanılamadığı ifade edilmektedir.³² Aynı şekilde, 22 Aralık 1918 *Tasvir-i Efkar* gazetesi et fiyatlarında ciddi artışlar olduğunu ileri sürmektedir.³³ 3 Ocak 1919 tarihli *Tasvir-i Efkar* gazetesinde ise iâşe bakanlığından ucuz un temini gibi alınan önlemler ile ekmek fiyatında bir miktar düşüş bulunmasına rağmen, fiyatların yüksek düzeyinin tersine çevrilemediği iddia etmektedir.³⁴ Bunu destekleyecek şekilde, 3 Ocak 1918 tarihli *Vakit* gazetesi piyasada durgunluğun

olduğunu ve ciddi bir buhranın tekrardan yaşanacağını ileri sürmektedir.³⁵ Bu değerlendirmeler ile savaşın bitişinin sonrasında olumlu bazı iktisadi gelişmelere rağmen sorunların önem taşımaya devam ettiği ve barışın refah konusunda yaratabileceği etkinin sınırlı kaldığı söylenebilir.

Tablo 1, Haziran 1918 ve Ocak 1919 arasındaki dönemde *Tasvir-i Efkar* ve *Vakit* gazetesinde yer alan ve iktisadi hayata ilişkin değerlendirmelerde bulunan yazılarda sıklıkla vurgu yapılan kavramların dönemler için bir özetini vermektedir. Bu kavramlar iktisadi yaşam üzerinde daralma, enflasyon ve risk yaratıcı etkisi bağlamında olumlu ve olumsuz olarak sınıflandırılmıştır.

Tablo 1: *Tasvir-i Efkar* ve *Vakit*'te Yer Alan İktisadi Kavramlar

Kavramlar	Haziran- Ağustos 1918	Eylül-Ekim 1918	Kasım 1918- Ocak 1919
Olumsuz			
Müşteri Bulma Güçlüğü/Talep Azlığı	X		X
Fiyat Belirsizliği			X
Et Fiyatları Yüksekliği	X		X
Kömür ve Gaz Buhranı		X	X
İktisadi Buhran			X
Karaborsa, Stokçuluk ve Fiyat yükselişi	X		X
Lira'nın Değer Kaybı	X		
Altın Fiyatlarında Yükseliş/Altın Çıkışı	X		X
Kıtlık			X
Ulaştırma Sorunları			X
İthalat Zorluğu			X
Olumlu			
Un ve Ekmek Fiyatlarında Düşüş	X	X	
Barış, Üretim, Mal, Altın Bolluğu ve Beklentisi	X	X	
Lira'nın Değer Kazanması		X	
Altın Fiyatlarında Düşüş		X	

Kaynak: *Tasvir-i Efkar* ve *Vakit*, 1918-1919.

Tablo 1 dikkate alındığında, incelenen dönem içerisinde iktisadi yaşama ilişkin olarak 11 olumsuz ifade tespit edilmesine rağmen, sadece 4 olumlu kavram dillendirilmiştir. Olumsuz kavramların Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun savaştan çekilmesi ile yani Eylül-Ekim 1918 dönemi arasında 5 olan değerinden 1'e düştüğü görülebilmektedir. Olumlu nitelikli kavramların sayısı ise 2'den 4'e çıkmıştır. Olumlu kavramların görülme sıklığı Kasım 1918-Ocak 1919 dönemi içerisinde kaybolmakta ve olumsuz ifadeler 10 gibi yüksek bir düzeye ulaşmaktadır.

Yapılan bu değerlendirme ile savaş ve barış ikileminde iktisadi yaşamın genel olarak iyi bir durum içerisinde olmadığı söylenebilir. Bulgaristan'ın imzaladığı ateşkes öncesinde, iktisadi yaşamın ciddi bir şekilde kötü olmadığı ve Mondros Mütarekesi ile iktisadi yaşamda kısmi bir düzelme olduğu iddia edilebilir. İktisadi yaşamdaki sorunların, çatışmalardan çok sonra etkisini gittikçe daha fazla hissettirdiğini belirtmek mümkündür. Özetle, Bulgaristan'ın çatışmalardan çekilmesinin Osmanlı İmparatorluğu'nu iktisadi olarak olumsuz etkilediğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Diğer bir durum ise, Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi çıkış tarihleri öncesinde iktisadi yaşama ilişkin yaşanan olumlu gelişmelerin varlığının; barışın ve dolayısıyla savaşın bitişinin ortaya çıkartacağı yük azaltıcı etkiye ilişkin bir beklentinin kanıtı olmasıdır.

Döviz Kuru ve Fiyatlar

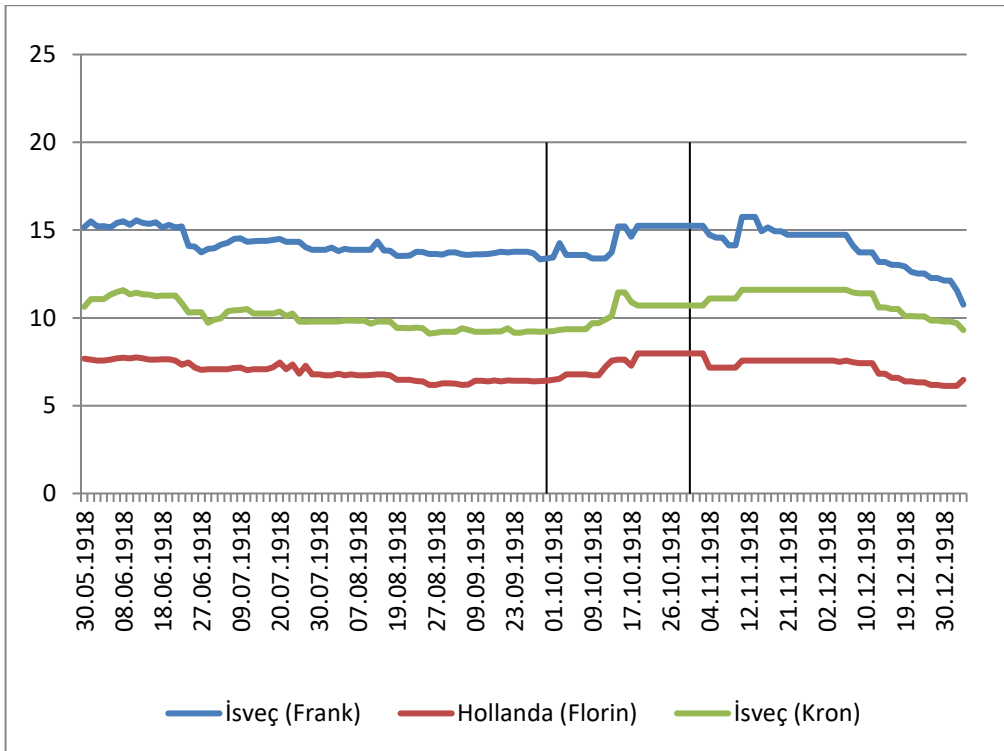
Politik iktisat çalışmaları, kambiyo piyasalarındaki dalgalanmaların para arzındaki değişimler gibi iktisadi olayların yanı sıra savaş ve barış gibi politik olaylardan etkilenebileceğini ortaya koymuştur. Savaş ve barış durumunda, piyasaların işleyişi, ulaşım ve iletişim altyapısı etkilenebilmektedir. Aynı şekilde, devlet bütçesi ve fiyatlar gibi iktisadi değişkenler savaş ve barışın etkilerini gösterecek şekilde farklılıklar yaşamaktadır. Bu etkiler sonucunda savaşa dahil olan ülkelerin paralarının değerinde, savaşlar şiddetlenirken ciddi düşüşler ortaya çıkabilmekte, barış koşullarının oluşması sonucunda kayıplar telafi edilebilmektedir. Ancak savaş ve barışın olası sonuçları, iktisadi değişkenlerin yaşadığı değişimleri farklılaştırabilmektedir. Örneğin, savaşta kaybeden tarafın devlet sisteminde meydana gelecek politik sorunlar ve parasının desteklenemeyeceğine dair inanç, ilgili ülkenin paralarının değerinde barışa rağmen ciddi düşüşler yaratabilmektedir.³⁶

Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşı biterken iktisadi yaşamın seyrinin anlaşılmasında, yazı Lira'nın savaşa tarafsız kalan üç ülkenin parası karşısında 30 Mayıs 1918 ve 3 Ocak 1919 dönemi için İstanbul Borsası'ndaki değerlerini kullanmaktadır. Veri, Osmanlı İmparatorluğu'nun resmi gazetesi olan *Takvim-i Vekayi*'den elde edilmiştir.

Lira'nın savaşa tarafsız kalan ülkelerin paraları karşısındaki değerinin kullanılmasının birkaç temel nedeni bulunmaktadır. İlk olarak, en çok veri aralığı bu ülkeler için elde edilebilmektedir. *Takvim-i Vekayi*, Avusturya-Macaristan, Almanya, Rusya ve Bulgaristan'ın paralarına ait olan kur verisini de içermekle birlikte, bu veriler önemli ölçüde eksikliklere sahiptir. Ayrıca bu ülkeler savaşa dahil olduklarından, savaşın Osmanlı İmparatorluğu'na olan etkilerinin ayrıştırılması mümkün gözükmemektedir. İkinci olarak, tarafsız olan ülkelerin paralarının ticaretine Osmanlı Devlet'i ve toplumu tarafından düşmanlık gibi nedenlerle getirilmiş olabilecek kısıtlama ihtimalinin düşüklüğüdür. Diğer bir neden, tarafsız ülkelerin savaşın sonuçlarından Osmanlı İmparatorluğu gibi doğrudan değil, ancak dolaylı ve göreceli olarak daha az miktarda etkilenme ihtimalinin olmasıdır.

Grafik 1, 30 Mayıs 1918 ve 11 Haziran 1919 tarihleri arasında Lira'nın İstanbul Borsası'ndaki İsviçre Frangı, Hollanda Florini ve İsveç Kronu cinsinden günlük değerlerini göstermektedir. İlk ve ikinci dikey çizgi Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu tarafından imzalanan Selanik ve Mondros Mütareke'lerinin tarihlerini ifade etmektedir.

Grafik 1: Frank, Florin ve Kron'a ait Döviz Kurları, 1918-19 (1 Lira karşılığı olarak)

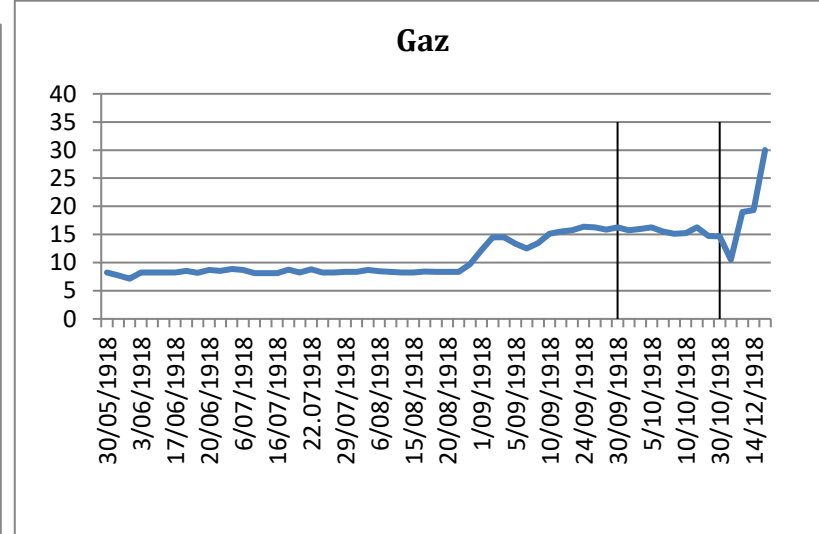
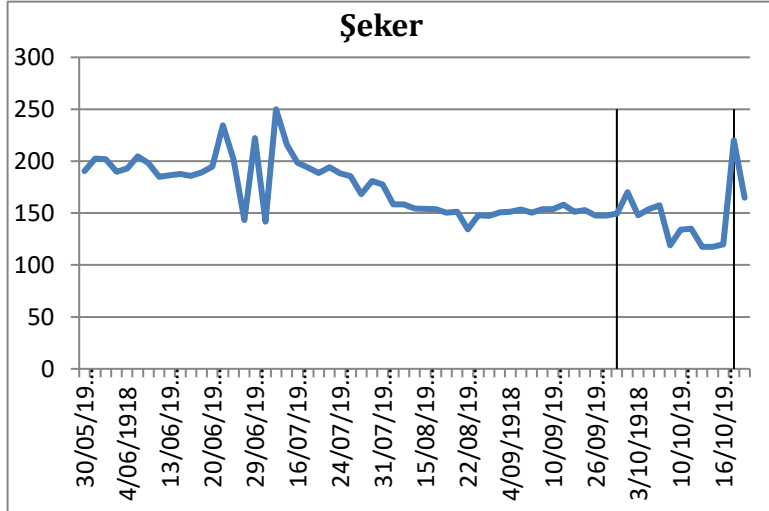
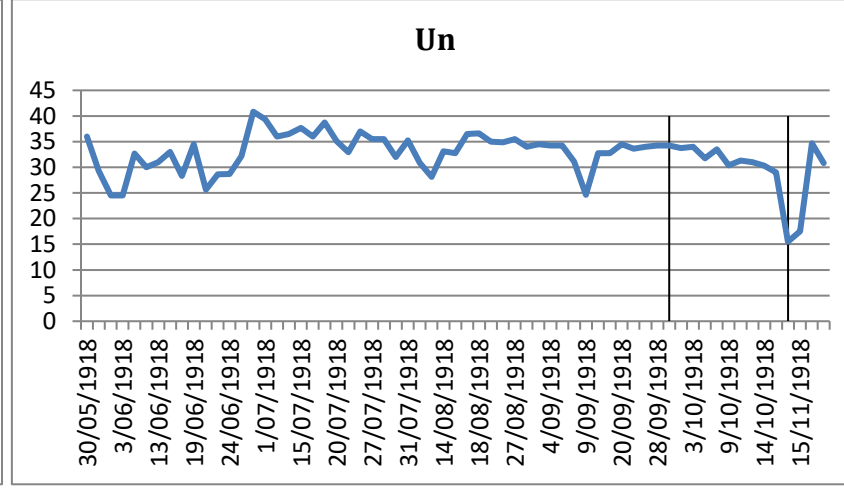
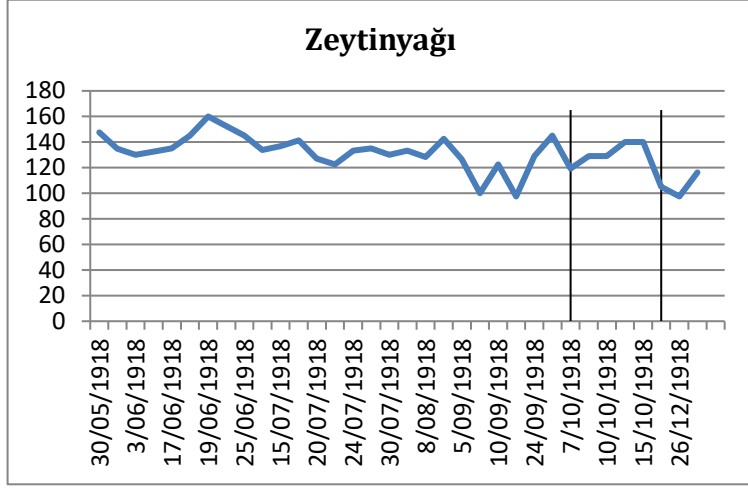

Kaynak: *Takvim-i Vekayi*, 1918-19.

Ateşkes antlaşmalarının imzalandığı tarihler arasında kalan Eylül ve Ekim 1918 dönemi hariç Lira'nın değerinde güçlü bir azalış eğilimi olduğu görülebilmektedir. İlk dikey çizgi, yani Bulgaristan'ın çatışmaları sonlandırması öncesine kadar Lira'nın değerinde azalış eğilimi olduğu ortaya konulmuştur. Daha sonra ise Lira'nın değerinde artışlar gözlemlenmiştir. İkinci dikey çizgi, yani Mondros Mütarekesi sonrasında, Lira'nın Frank ve Florin cinsinden değerinde azalışlar bulunurken, Kron cinsinden değerinde artışlar gözlemlenmektedir. Bir haftalık bir süre sonunda Lira'nın Frank ve Florin cinsinden değerinde de yükselişler başlamıştır. Ancak, bu artışlar uzun süre devam etmemiş ve çok geçmeden Lira'nın üç para karşısındaki değerlerinde ciddi azalışlar ortaya çıkmıştır.

Döviz kurlarında meydana gelen değişimler politik olaylar yanı sıra iktisadi hayata ilişkin değişimlerden de etkilenebilmektedir. Bu bağlamda, iktisadi işlemlerin etkilerinin ayrıştırılabilmesi için çalışma Zeytinyağı, un, şeker ve gaz fiyat verilerini kullanmaktadır. Fiyat verileri, *Tasvir-i Efkar* ve *Vakit* gazetelerinden derlenmiş, günlük değerlerdir. İlgili gazeteler sadece bu mallar için geniş bir veri seti sunmaktadır. Ayrıca bu mallar, temel tüketim malları olduğu gibi ihracı ve Romanya gibi ülkelerden ithali yapılan mallardır.

Grafik 2: İstanbul'da Çeşitli Mal Fiyatları, 1918-19.

Kaynak: *Tasvir-i Efkar ve Vakit*, 1918-19.

Dikey çizgiler, Selanik ve Mondros Mütareke'lerinin tarihlerini göstermektedir. Ateşkes imzalanan tarihler arasında kalan Eylül ve Ekim 1918 döneminde fiyatların tümünde azalış eğilimi gözlemlenmiştir. Bulgaristan'ın ateşkes imzalaması öncesinde gaz fiyatları dışında azalış eğilimi görülmektedir. Mondros Mütarekesi sonrasında ise şeker dışında fiyatlarda artış eğilimi bulunmaktadır.

Tablo 2, Grafik 1 ve 2'de elde edilen sonuçların özetini ifade etmektedir.

Tablo 2: Lira'nın Değeri ve Fiyatlardaki Değişimlerin Yönü, 1918-1919

	Değişimin yönü		
	Selanik Mütarekesi Öncesi	Selanik ve Mondros Mütareke'leri Arasında Kalan Dönem	Mondros Mütarekesi Sonrası
Lira'nın Değeri	-	+	-
Zeytinyağı	-	-	+
Un	-	-	+
Şeker	-	-	-
Gaz	+	-	+

Tablo 2 dikkate alındığında, Bulgaristan'ın savaştan ayrılmasına doğru Lira'nın değerinde azalış ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak, fiyatların neredeyse tamamında azalışlar gözlemlenmiştir. Fiyatların azalışının iktisadi olarak Lira'nın değerinde artışlar yaratması gerektiği açıktır. Bu nedenle bulgu, savaştan yenik çıkmanın yaratacağı politik sorunlar nedeniyle Lira'nın desteklemesindeki sorunları işaret etmektedir. Fiyatlardaki düşüş ise savaşın sonuna yaklaşılması ve maliyetlerinin azalacağı beklentisi nedeniyle var olan olumlu bir beklentinin varlığını gösterebilmektedir. Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi sonrasında, fiyatlarda ciddi azalışlar meydana gelmiş ve Lira'nın değerinde artışlar görülmüştür. Bu nedenle, Bulgaristan'ın savaştan çekilmesinin tarihsel literatürün aksine piyasayı rahatlattığı söylenebilir. Son olarak, Mondros Mütarekesi sonrası Lira'nın değerinde azalış eğilimi ortaya çıkmakta ve malların fiyatlarında genel olarak artış eğilimleri gözlemlenmektedir. Bu durum, barışın yaratabileceği politik risklerle birlikte, yavaşça etkisini gösteren iktisadi sorunlara işaret etmektedir.

Tablo 3: Kukla Değişkenli Tahminler

	Lira'nın Değeri			Fiyat			
	İsveç (Frank)	Hollanda (Florin)	İsviçre (Kron)	(Zeytinyağı)	(Un)	(Şeker)	(Gaz)
Selanik ve Mütareke'leri							
Arasında Kalan Dönem	0.008	0.012**	0.009***	-0.006	-0.015	-0.014	-0.023
<i>p-value</i>	(0.134)	(0.031)	(0.071)	(0.920)	(0.786)	(0.800)	(0.596)
Mondros Mütarekesi							
Sonrası	-0.006	-0.002	-0.001	-0.061	0.016	0.264	0.127**
<i>p-value</i>	(0.138)	(0.627)	(0.004)	(0.437)	(0.849)	(0.165)	(0.026)
R²	0.05	0.05	0.13	0.02	0.00	0.03	0.06
Gözlem Sayısı	135	135	135	33	62	62	58

*** ve ** sırasıyla % 10 ve % 5 düzeyinde istatistiki olarak anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 3, Lira'nın değerinde ve fiyatlarda meydana gelen değişmelerin regresyon modellenmesi yoluyla incelenmesine dair sonuçları göstermektedir. Bu bağlamda, Selanik ve Mondros Mütarekeleri arası dönem ve Mondros Mütarekesi sonrası için 1 değerini alan kukla değişkenlerin Lira'nın değeri ve fiyatlar üzerindeki etkileri incelenmiştir. Lira'nın değerinde ve fiyatlardaki durağan olmama durumu nedeniyle tüm bağımlı değişkenler $\ln(X_t/X_{t-1})$ şeklinde getiri formatı ile kullanılmıştır.

Tablo 3'de yer alan sonuçlar dikkate alındığında, Lira'nın Florin ve Kron cinsinden değerinde Selanik ve Mondros Mütarekeleri arasında kalan dönemde istatistiki olarak artış şeklinde bir eğilim olduğu görülmektedir. Fiyatlar üzerine yapılan inceleme ise sadece Mondros Mütarekesi sonrasında gaz fiyatlarında istatistiki olarak anlamlı bir yükseliş olduğunu göstermektedir. Özetle, örneklem sayısındaki azlığa ve fiyatlar konusunda istatistiki olarak anlamlı olmayan sonuçlara rağmen, Tablo 3 daha önceki bulgularla tutarlı şekilde Bulgaristan'ın savaştan çekilmesinin piyasayı olumsuz etkilemediği şeklinde değerlendirme yapmamıza yardımcı olabilmektedir.

Sonuç

İktisadi değişkenler, politik gelişmelerin sonuçlarını yansıtabilmektedir. Örneğin, savaşların bitişi yaklaşırken çatışmaların maliyetlerinin ortadan kalkacağına ilişkin beklentiler çatışmaların tarafı olan ülkelerde reel ekonomik iyileşmeler ortaya çıkartabilmektedir.³⁷ Bu incelemelerin ışığında, bu yazı iktisadi hayattaki değişmeleri inceleyerek Birinci Dünya Savaşı'nın bitişine ışık tutmaktadır. Bu amaçla, 1918 ve 1919 dönemine ilişkin gazete yazıları, İstanbul Borsası'na ilişkin günlük kambiyo ve mal fiyatları verilerini kullanarak, Osmanlı İmparatorluğu için savaşın bitişi anlamına gelen Mondros Mütarekesi'nin Bulgaristan'ın savaşı bırakması sonucunda ne derece gerçekçi bir durum halini aldığını incelemektedir. Yazı, bu bağlamda, savaşın Osmanlı ekonomisi üzerinde yarattığı tahribatın anlaşılması için yeterli veri desteği sağlamayan tarihsel incelemelerin eksikliklerini kapatmayı da amaç edinmektedir.

Bu yazıda ulaşılan bulgular, Bulgaristan'ın çatışmalardan çekilmesinin ciddi bir olumsuz iktisadi durum yaratmadığını ortaya koymaktadır. Bu açıdan, Bulgaristan'ın savaştan çıkışı sonrasında olası bir iktisadi buhran ile Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş dışı bırakılmış olduğu olasılığı kuşkuyla gözükmemektedir. Diğer bir sonuç, Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi öncesinde piyasada ciddi bir rahatlama olduğudur. Bu durum, savaşın sonuna yaklaşıldığına ve Osmanlı ekonomisi üzerindeki olumsuz baskının azalacağına ilişkin bir beklentinin varlığını desteklemektedir. Son olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaştan çekilmesi ile

birlikte barışın yaratabileceği olumlu iktisadi beklentilerin gerçekleşmekten uzak olduğu görülmüştür. Özetle, Eylül 1918 tarihine doğru iktisadi değişkenlerdeki olumlu gidişat, savaşın zaten sonuna gelindiği şeklindeki bir beklentinin varlığını desteklemektedir. Ayrıca, Selanik Mütarekesi'nin Osmanlı İmparatorluğu için savaşın sonunu hazırlayan iktisadi bir neden olduğu söylenememektedir.

¹ Vakit (1918), “Kont Çezernin’in bir makalesi”, 10 Eylül, s. 1; Vakit (1918), “Sulh hakkında mühim sözler”, 12 Eylül, s. 1.

² Vakit (1918), “Avusturya notasının metni”, 17 Eylül, s. 1; Tanin (1918), “Avusturya-Macaristan sulh daveti”, 17 Eylül, s. 2; Tanin (1918), “Malinof’un mütareke teklifi”, 28 Eylül, s. 2.

³ Vakit (1918), “Piyasa Ahvali”, 8 Ekim, s. 2.

⁴ Eldem, V. (1994), *Harp ve mütareke yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, ss. 30–31; Tuncer, H. (2011), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu, Osmanlı İmparatorluğu ve Birinci Dünya Savaşı*, Kaynak Yayınları, İstanbul, ss. 131–132

⁵ Vakit (1918), “Piyasa Buhranı”, 6 Ekim, s. 2.

⁶ Bak. Hanedar, A. Ö., Hanedar, E. Y., Torun, E. (2016), “The end of the Ottoman Empire as reflected in the İstanbul bourse”, *Historical Methods*, 49(3), ss. 145–156.

⁷ Tasvir-i Efkâr (1918), “Un Fiyatları”, 18 Haziran, s. 2; Tasvir-i Efkâr (1918), “Ekmek ve Francala”, 23 Haziran, s. 2.

⁸ Tasvir-i Efkâr (1918), “Et Fiyatı”, 17 Temmuz, s. 2.

⁹ Tasvir-i Efkâr (1918), “Haftalık Piyasa Ahvali”, 20 Temmuz, s. 2.

¹⁰ Ahmed Emin (1918), “İhracat ve İthalat Muameleleri”, *Vakit*, 31 Ağustos, s. 1.

¹¹ Vakit (1918), “Piyasa Ahvali”, 8 Ekim, s. 2.

¹² Vakit (1918), “Sulh Cereyanlarının Piyasalarda Tesirâtı”, 13 Ekim, s. 2.

¹³ Vakit (1918), “Piyasamız ne halde”, 17 Ekim, s. 2.

¹⁴ Tasvir-i Efkâr (1918), “Kömür meselesi”, 24 Ekim, s. 2.

¹⁵ Ahmed Emin (1918), “Mütarekeden sonra”, *Vakit*, 2 Kasım, s. 1.

¹⁶ Vakit (1918), “Piyasa Ahvali”, 2 Kasım, s. 2.

¹⁷ Vakit (1918), “Piyasa”, 14 Kasım, s. 2.

¹⁸ Vakit (1918), “Kömür Buhranı”, 23 Kasım, s. 2; Tasvir-i Efkâr (1918), “Kömür Buhranı”, 16 Kasım, s. 1; Tasvir-i Efkâr (1918), “Kömür Meselesi”, 24 Kasım, s. 2.

¹⁹ Tasvir-i Efkâr (1918), “Kömür Meselesi”, 23 Kasım, s. 2.

²⁰ Tasvir-i Efkâr (1918), 16 Kasım, s. 2.

²¹ Vakit (1918), “Kömür Buhranı”, 23 Kasım, s. 2.

²² Tasvir-i Efkâr (1918), “Bir Tevzi”, 21 Kasım, s. 2.

²³ Tasvir-i Efkâr (1918), “İktisadi Haberler”, 1 Aralık, s. 2.

²⁴ Tasvir-i Efkâr (1918), “Dakik ve Hububat Fiyatları”, 5 Aralık, s. 2,

²⁵ Vakit (1918), “Dünkü Piyasa”, 7 Aralık, s. 2; Tasvir-i Efkâr (1918), “Kömürsüzlüğün Vahim Neticeleri”, 7 Aralık, s. 2; Tasvir-i Efkâr (1918), “Şirket-i Hayriye Tatil-i Sefer Ediyor”, 5 Aralık, s. 1.

²⁶ Tasvir-i Efkâr (1918), “Petrol Fiyatları”, 8 Aralık, s. 2.

²⁷ Tasvir-i Efkâr (1918), “Erzak ve Eşya Pahalılığı”, 11 Aralık, s. 1.

²⁸ Tasvir-i Efkâr (1918), “Son Günler Zarfındaki Terfi-i Fiyat”, 14 Aralık, s. 2.

²⁹ Tasvir-i Efkâr (1918), “Gala-i Asar”, 16 Aralık, s. 1, Tasvir-i Efkâr (1918), “Kibrit Fiyatları”, 16 Aralık, s. 2.

³⁰ Tasvir-i Efkâr (1918), “Altın Piyasası”, 16 Aralık, s. 2.

³¹ Tasvir-i Efkâr (1918), “Haftalık Piyasa Ahvali”, 21 Aralık, s. 2.

³² Tasvir-i Efkâr (1918), “Kömür meselesi, Mesele-i Hayatiye”, 21 Aralık, s. 1; Tasvir-i Efkâr (1918), “Kömür Bolluğu İçinde Kömürsüzlük”, 17 Aralık, s. 1.

³³ Tasvir-i Efkâr (1918), “Et Fiyatları Fırılıyor”, 22 Aralık, s. 2.

³⁴ Tasvir-i Efkâr (1919), “Haftalık Piyasa Ahvali”, 3 Ocak, s. 2.

³⁵ Vakit (1919), “Dünkü Piyasa”, 3 Ocak, s. 2.

³⁶ Phillips, R. J. (1988), “‘War news’ and black market exchange rate deviations from purchasing power parity: wartime South Vietnam”, *Journal of International Economics*, 25(3–4), ss. 373–378; Hall, G. J. (2004), “Exchange rates and casualties during the First World War”, *Journal of Monetary Economics*, 51(8), ss. 1711–1742; Kanago, B. ve McCormick, K. (2013), “The Dollar-Pound exchange rate during the first nine months of World War II”, *Atl. Econ Journal*, 41(4), ss. 385–404.

³⁷ Bak. Kanago, B. ve McCormick, K. (2013), “The Dollar-Pound exchange rate during the first nine months of World War II”, *Atl. Econ Journal*, 41(4), ss. 385–404.